

Bíró-Balogh Tamás

Százhuszonöt éve született Kosztolányi Dezső

Alábbi írás annak megjövendölésére vállalkozik, hogy milyen újdonságok várhatók az idei, ünnepi Kosztolányi-évben. Ehhez azonban előbb a közelmúlt Kosztolányi-történezeit szükségszerű áttekinteni.

Az utóbbi húsz évben öt olyan kötet jelent meg, amely a Kosztolányi-írásokat gyarapította. Réz Pál kiadta a Kosztolányi által írt leveleket, Urbán V. László kétkötetnyi vegyes írást (*Az élet primadonnái, Gyémántgöröngyök*), Botka Ferenc és Zeke Gyula pedig Kosztolányinak egy-egy névtelenül megjelent cikkgyűjteményét jelentette meg (*Tere-fere*, illetve *Pesti utca*). Ezek mellett napvilágot látott egy hetven évre elfeledett, az ifjúság számára átdolgozott *Aranysárkány*, Kosztolányi egyetlen „ifjúsági” regénye, valamint Kovács Ida gyűjtőmunkájának eredményeképp *Halkan szítál a tört fény* címmel megjelent a Kosztolányi összes fényképét adó ikonográfia is.

A kritikai kiadás előmunkálatai közt megindult a szövegfeltáró kubizálás: 2008-ban adták ki az Arany Zsuzsanna szerkesztésében készült, *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke I.* című, a kritikai kiadás munkaközösségén belül csak *Forrásjegyzéknek* hívott kötetet, amely Kosztolányinak A Hétben, a Nyugatban, a Pesti Hírlapban és mellékleteiben, valamint az Új Időkben megjelent, eddig megtalált, illetve azonosított írásainak regiszterét adja. (Az Új Időkre vonatkozó bibliográfiai gyűjtés Végh Dániel munkája.) A kötet ugyan megjelent – a Ráció Kiadó adta ki –, de paradox módon könyvárusítási forgalomba mégsem került.

Az újabban megjelent gazdag anyagú tanulmányok sora is pontosítja Kosztolányi-képünket. Szegedy-Maszák Mihály iskolájából több fiatal kutató is kikerült, akik Kosztolányi műfordításairól publikálták vizsgálódásuk eredményeit. Példaképp csak kettőt említenék: Kolozsy-Kiss Eszter a japán versfordításokról (*Literatura*, 2008/1.), Végh Dániel pedig a spanyol műfordításokról (*Irodalomtörténet*, 2008/3.) közölt kiváló dolgozatot. Okvetlen említést érdemel egy nem mindennapi vállalkozás: egy fiatal olasz kutató, Alexandra Foresto, Zágonyi Ervin híradása nyomán kutatta föl és tette górcső alá Kosztolányi Nero-regényének lényegében ismeretlen orosz fordítását: bár némely állítása vitákra késztet, nagyon alapos és érdekfeszítő dolgozata (*Kosztolányi és Gorkij: A véres költő 1927-es orosz fordításának rejtélye*) az *Üzenet* 2007/1. számában olvasható.

Az értelmezéseket illetően úgy tűnik, a *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről* című Újraolvasó kötet (1988, szerk.: Kulcsár Szabó Ernő és Szegedy-Maszák Mihály) olvasás- és értelmezésmeghatározó szerepe tartós (legalábbis a szegedi egyetemen ezt forgatják). Emellé sorakozik az egészében sokak által vitatott, részleteiben azonban jelentős eredményeket fölmutató *A magyar irodalom történetei* (2007, szerk.: Szegedy-Maszák Mihály és Veres András) tanulmánygyűjtemény, amelyben öt írás is Kosztolányit tárgyalja; ezek közül hármat

Szegedy-Maszák Mihály írt, Bengi László és Józan Ildikó pedig egyet-egyed. (Tünetértékű azonban, hogy egyik sem a költő Kosztolányival foglalkozik!) A százéves Nyugatot „köszöntő” reprezentatív tanulmánykötetben (*Nyugat népe*, 2009) két tanulmány is Kosztolányiról szól – talán nem meglepő módon az induló kritikai kiadás két vezetőjének (Szegedy-Maszák Mihály és Veres András) tollából.

A fiatalabb kutatógenerációból (a kritikai kiadás munkacsoportjának is tagjai) Bengi László már a 2000-ben megjelent *Az elbeszélés kihívása* című kötetében közzétette addigi Kosztolányi-értelmezéseit, prózaolvasásait. A ropant szorgalmú Arany Zsuzsanna nemcsak a *Forrásjegyzékek* összegezője és szerkesztője, hanem nagy anyagot mozgató tanulmányok szerzője is: írt a *Mostoha* mesemotívumairól, a Pesti Hírlapnál eltöltött évek újságírói munkásságáról, a kórházi följegyzésekről, az utóélet szövegkiadási és értelmezési kérdéseiről. Jelen sorok írója vélhetően az álszerénység vádjába keveredne, ha nem szólna arról, hogy ő maga pedig életrajzi vonatkozású cikkeket publikált az utóbbi időben Kosztolányiról.

Nem hagyhatók szó nélkül az „oldalági” vizsgálódások. Elsősorban Borgos Anna Kosztolányinéval kapcsolatos kutatásai és szövegkiadásai sorolhatók ide (elég itt a *Portrét a Másikról* monográfiára és egy kéziratban maradt regényt és visszaemlékezéseket adó, *Burokban születtem* című Kosztolányiné-kötet utalni), és az utóbbi években nagyon látványosan megnőtt számú Csáth-szövegkiadások. Utóbbiak Dér Zoltán, illetve az ő halála után felesége, Beszédes Valéria nevéhez köthetők: a magángyűjteményünkben található Csáth-naplók és Csáth családi levelezése immár teljesnek mondható kiadása nyomán elsőrangú forrás- (és kontroll-) anyagot kapott a Kosztolányi-kutatás is. Korántsem mellékesen Csáth testvérének, tehát Kosztolányi másik unokatestvérérének, Jász Dezsőnek ifjúkori naplója is megjelent ugyanitt. A Csáth-értelmezések önmagukban is fontosak (hiszen Csáth alakja és munkássága elválaszthatatlan Kosztolányiétól), szűkített szempontunkból mégis ki lehet emelni néhány írást: Szegedy-Maszák Mihály párhuzamos Csáth–Kosztolányi-olvasása (in: *A magyar irodalom története II.*) mellett lényegi újdonságokat hoz a *Csáth-járó át-járó* (Szerk.: Csányi Erzsébet, 2009) kötet, és benne Kőváry Zoltán kiváló dolgozata a Csáth–Kosztolányi-„variánsokról”, illetve megemlítendő a *Napút* 2009. augusztusi Csáth-száma, amelyben – többek közt – Elek Szilvia *A dalszerző zeneszerző* című írásában arról számol be, hogy Csáth zenei hagyatékát átvizsgálva megtalálta a Csáth által megzenésített Kosztolányi-versek kottáit.

A majdani kultuszkutató is vaskos anyagot kapott nemrég: 2007-ben *Az emlékezés elevensége* címmel adták ki (Hózsza Éva, Arany Zsuzsanna és Kiss Gusztáv szerkesztésében) a szabadkai „Kosztolányi Dezső Napok” másfél évtizedes történetének teljes anyagát, több mint hétszáz oldalon, képanyaggal, bibliográfiával és sajátosan elegyes tartalommal: nincs is talán olvasója, aki elejétől a végéig olvassa, inkább csak szemezgetni lehet belőle.

A Kosztolányi-év nyilvánvalóan némiképp hasonlítani fog minden eddigi ünnepi évre: kiállítások, konferenciák követik majd egymást március-április tájékán, folyóiratok fognak a költő emléke és munkássága előtt tisztelegni, a konferenciák anyagát is közlik majd ezek a lapok, később pedig tanulmány-

kötetekben adják ki az előadások szerkesztett változatát. Tévé- és rádióműsorok lesznek majd, a Magyar Televízió archívumából ismét előkerülnek a régi filmek és adaptációk, és mivel az újabb Kosztolányi-kiadásokért már nem kell a kiadóknak szerzői jogdíjat fizetni, vélhetően elég sok újrakiadás fog megjelenni, a legkülönbözőbb válogatások is. És persze Kosztolányi-érmet is ki fognak adni.

2010 legjelentősebb eseménye mégis a kritikai kiadás megindulása lesz.

Ennek előmunkálataként elkészült a bibliográfiai gyűjtés második kötete: Arany Zsuzsanna szerkesztésében a *Forrásjegyzék 2.* tételes formában a bácskai sajtó Kosztolányi-anyagát gyűjti egybe. Amikor a dolgozatot írom, még nem jelent meg, amikor a Napút jelen száma napvilágot lát, a kötet már kézbe vehető lesz (ám könyvárusi forgalomba ez sem fog kerülni).

A kritikai kiadás két pályázat együttműködése során készül: immáron nem titok, hiszen a nyilvánosság is értesülhetett róla, hogy a körülbelül negyvenkötetesre tervezhető sorozat két vezetője Szegedy-Maszák Mihály és Veres András lesz. A kettejük által közösen vezetett munkaközösség legalább harminc főt számlál, egyetemi tanároktól az egyetemi hallgatókig. Nem köztudott, hogy évek óta folynak a munkálatok, s a látványos mutatóanyagok eddigi elmaradása többeket meglepett. Most azonban a műhelyből konkrétumok is napvilágra kerültek: Szegedy-Maszák Mihály az előző év végén egy interjúban elmondta, hogy a kritikai kiadás első kötetei idén jelennek majd meg: „A sort a »beszélgetőlapok« nyitja, amely lényegében dokumentum jellegű, megindító szöveg-halmaz – a nagybeteg Kosztolányi, amikor már nem tudott beszélni, Babitshoz hasonlóan papíron kommunikált a környezetével. A másik kötet vagy az *Édes Anna*, vagy az *Aranysárkány* lesz, majd a sorozat folytatódik az *Esti Kornéllal* és a spanyol műfordításkötettel, a korai levelekkel és a versekkel.”

Szövegkiadás azonban e sorozaton kívül is lesz, s még két, Kosztolányi-szövegeket adó kötet várható megjelenéséről lehet beszámolni. Lengyel András újabb kötetnyi ismeretlen Kosztolányi-írást tesz közzé. Az *Innen-onnan* című kötet – a szerkesztő jóvoltából idézhetek előszavából – „Kosztolányi Dezső kétszázötven, eddig ismeretlen írását adja A Hét »Innen-onnan« rovatából. Az időrendben első cikk 1908-ból, az utolsó 1916-ból való. Együttes közreadásuk révén a költő prózairói életművének eddig nem érzékelhető jelentős vonulata válik hozzáférhetővé.” A Kiss József lapjában – ahol Kosztolányi belső munkatárs volt – közölt írások névalírás nélkül jelentek meg, de a névtelen írások mégsem teljesen jelöletlenek: a figyelmet elkerülő piktogramok azonosító „álnévként” működtek, jelzik az összetartozó cikkek szerzőjét, s így, ha egy jelet sikerül azonosítani, jól végigkövethető egy szerző e rovatbeli munkássága. A kötet Szegeden, a Tiszatáj Alapítvány gondozásában fog megjelenni. A másik tervezett kötet Kosztolányinak a Réz Pál levelezéskötete óta előkerült körülbelül százötven „újabb” levelét adja majd, illetve a Kosztolányi által írt dedikációkat és a neki szóló ajánlásokat. Ezt az eddigi kutatásokat kiegészítő kisebb „füzetet” jelen sorok szerzője adja közre, kiadására szintén Szegeden vállalkoztak.

A Kosztolányi-értelmezések sarokköve lehet a Lengyel András és Szegedy-Maszák Mihály között tavaly lezajlott vita Kosztolányi 1919 és 1921 közötti politikai szerepvállalását illetően (Kalligram 2009. február és április). Pengeváltásukat több hozzászólás is követte: Veres András a *Nyugat népe* című kö-

tetben közölt tanulmányában, Arany Zsuzsanna pedig a Kalligram novemberi számában tette közzé saját álláspontját. Biztosnak tekinthető, hogy a nagyon érzékeny téma megvitatása ezzel nem ért véget, hiszen egyelőre még több a kérdés, mint az állítás. Az azonosításra váró szövegegyüttes vizsgálata folyamatban van. Az azonban bizonyos, hogy a Kosztolányi-évben e kérdésben is új érvekkel találkozhatunk. Lengyel András ugyan „csak” eddig publikált érveit adja közre *Képzélet, írás, hatalom* című, „vegyes” tematikájú, az utóbbi években írt irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányait egybegyűjtő kötetében, viszont így a Kosztolányi-jelenséget nem önállóan, hanem a XX. század első felének művelődéstörténetébe ágyazva, annak szerves részeként mutatja be. Szegedy-Maszák Mihály azonban az évfordulóra időzítve egy új, Kosztolányiról írt könyvvel jelentkezik, amelyről előzetesen már annyit lehet tudni, hogy egyik központi kérdése éppen az Új Nemzedék-beli szerepvállalás magyarázata lesz. „A legsúlyosabb kérdés számomra az 1919 és 1921 közötti időszak mérlegelése – nyilatkozta egy korábbi interjúban. – Megpróbálom – nagyon vitathatóan, és ezért bírálni fognak, nem okvetlenül olyan irányból, amilyen irányból mostanában tették –, megpróbálom valamennyire megérteni, hogy [Kosztolányi] miért írta azt, amit, és miért viselkedett úgy, ahogy.”

Talán ugyancsak Kosztolányiról szóló önálló kötetel jelentkezik Mohai V. Lajos is, akinek legfrissebb, 2009-ben kiadott kötetében (*Egy szín tónusai*) található *Az otthontalanul bolygó liberális: Kosztolányi az 1920-as években* című írás, amely első publikálásakor (Új Forrás, 2008. jún.) még a „monográfiarészlet” műfajmegjelölést kapta. Ennek eddig publikált mutatványaiból (fenti kötetében szerepel belőle egy másik terjedelmes írás is) bizonyos, hogy Mohai V. Kosztolányi „védői” közé tartozik. Ezt írja többek közt: „Másik sokat vizsgált életrajzi tény: Kosztolányi a Tanácsköztársaságot követően rövid ideig hozzácsapódott a nyílt ellenforradalom Új Nemzedék című kurzuslapjához. Ezt a lépését – ma már világosan látszik – nem gondolta végig, bár, ahogy egyik monográfusa, Kiss Ferenc összegezte kutatásait (azóta az irodalmárok többsége is osztja ezt a vélekedést), Kosztolányi *inkább szerkesztette/szerkesztette, mint írta* a lap vitriolos, esetenként bárdolatlan hangon megszólaló *Pardon-rovatát*”, és bár „a polgári fegyelemhez, mértéktartáshoz szokott, egy irodalmi diplomata eleganciájával rendelkező költőtől merőben szokatlan Új Nemzedék-beli mellékszerep ugyan mindössze hónapokra szól, ám [...] lyukat ütött Kosztolányi jellemén”.

Ez azonban hamis apologetika. És nemcsak azért, mert olyan alátámasztatlan állítást tartalmaz, miszerint az irodalmárok „többsége” próbálja meg mentesíteni Kosztolányit, hiszen az irodalmárok megnevezetlen „többségének” egyáltalán nincs érdemi megnyilatkozása erről a kérdésről (ezért is nem lehet „sokat vizsgált életrajzi tény”), Mohai V. is csak Szegedy-Maszákra hivatkozik. Ez csak csúsztatás. Az egybekezdésnyi szövegben azonban több olyan fokú tárgyi tévedés is van, amely nyilvánvalóvá teszi a szerző elfogultságát. Kosztolányi ugyanis nem „rövid ideig”, és pláne nem „mindössze hónapokra” csatlakozott az antiszemita laphoz, és mivel ekkor az Új Nemzedék belső munkatársa volt, tehát ez biztosította számára a kenyérkeresetet, korántsem csak egy „mellékszerep” vállalása volt. Kosztolányi az ilyen jellegű szerepvállalást nyilvánvalóan jól végiggondolta; a feleség meséjétől – miszerint Kosztolányi azért vállalta el

az Új Nemzedék felkérését, mert az kereste meg őt először, éppen egy órával (a „zsidó”) Az Est megkeresése előtt, amelyről így szegény Kosztolányi sajnos éppen lemaradt) – nyugodt szívvel el lehet tekinteni. Mohai V. azonban – saját álláspontja megerősítésének érdekében – még ezt is elhiszi. Megjegyzendő az is, hiába hivatkozik rá Mohai V., hogy Kiss Ferenc *soha nem írta le* Kosztolányi-ról, hogy *szerkesztgette* a rovatot. Kiss erre vonatkozó mondata a pontosság kedvéért így szól: „Kosztolányi e lap munkatársaként a *Pardon* néven ismert rovatot szerkesztette, s némely cikkeit írta is.” (Később persze Kiss maga is átlátszóan gyöngre retorikájú védőbeszédet mond Kosztolányi érdekében, hatását mégis elérte: ezt éppen Mohai V. példája mutatja.) Maga a „szerkesztgette” szó használata is szerencsétlen, hiszen a jelentőséget kicsinyítő gyakorítóképzős igealak azt sugallja, hogy Kosztolányinak időnként kedve szottyant és megírt egy léha kis zsidózó cikket, majd tétován telefonozott egy újabb apró zsidózásáért, megengedve persze, hogy lehet bolsizni is. Ennél persze komolyabb baj is van ezzel a szóval. Ha ugyanis kézbe vesszük az Új Nemzedék számait, azonnal kiderül, hogy ezt a rovatot *nem lehetett* szerkesztgetni: a napilap két éven át gyakorlatilag napi rendszerességgel hozta a *Pardonokat*, amely gyűjtőcím alatt egy–négy rövidebb-hosszabb glossza kapott helyet. Ezek jelentős részét maga Kosztolányi írta, más névtelen munkák, vezércikkek, belső cikkek mellett. Saját nevével csak pár színházi és irodalmi kritikát vállalt, és csekély számú verset – melyekért nyilvánvalóan nem kapott volna két évig olyan tisztas fizetést, amelyből eltarthatta családját.

De visszatérve az elkövetkezendő év történéseire: minden bizonnyal új kötettel jelentkezik a Kulcsár Szabó-iskola képviselőjében Bónus Tibor, aki 2006-ban *A csúf másik* címmel önálló kötetet publikált a *Pacsirtáról*, s azóta az *Édes Annát* olvasta rettentő alaposan. Nem halogatható kötelessége lenne a Kosztolányi-recepció alakítóinak, hogy kötetbe gyűjtsék a tavaly nyáron elhunyt Zágonyi Ervin szétszórt írásait, amelyek mindegyike alapvető fontosságú eredményeket ad Kosztolányi műfordításairól, azok forrásáról. Talán Arany Zsuzsanna is elgondolkozott azon, hogy az utóbbi években publikált tanulmányaiból kötetet állítson össze, s talán megemlíthető, hogy nemrég egy internetes cikkben azt olvastam, hogy feltehetőleg idén e sorok írója is kiadatja életrajzi-filológiai dolgozatait. A kultuszkutatók sem maradnak újdonság nélkül: az *Életjel* Könyvek sorozatban Gordán Klára kötete nagyon alaposan dolgozza föl a szabadkai Kosztolányi-kultuszt; munkája annál érdekesebb, mert a szerző benne él ebben a kultuszban, sőt televíziós szerkesztő-riporterként némileg maga is alakítója.

Egy bizonyos: mint minden ünnepi év, fölpezsdíti majd az irodalmárok szélesebb tömegeit, és a sok publikáció között – a nagy számok törvénye alapján – lesznek majd valódi eredményeket fölmutatók is. A tét nem kicsi: az egyik legjelentősebbnek tartott alkotó valós életpályájának és munkásságának megismerése. A feladat tovább nem halogatható, a felelősség tovább nemigen hárítható. Az érdek közös, mindenkié.